

18.12.2017

Opetus- ja kulttuuriministeriön kirjaamo
kirjaamo@minedu.fi

Asia: Lausuntopyyntö Suomen Akatemian toimikuntarakenteen uudistamisesta (OKM049:00/2017)

Aalto-yliopiston lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laista Suomen Akatemiaa koskevan lain muuttamisesta ja luonnoksesta Suomen Akatemiaa koskevan asetuksen muuttamisesta

Aalto-yliopisto kiittää mahdollisuudesta lausua tässä Aalto-yliopistolle ja koko maalle tärkeässä asiassa.

Aalto-yliopisto katsoo, että esitetty muutos Suomen Akatemian toimikuntarakenteeseen on perusteltu, ja esitystä voidaan tältä osin pitää kannattavana. Biotieteiden ja ympäristön tutkimuksen toimikunnan ja terveyden tutkimuksen toimikunnan tieteenaloissa ja tutkimushankkeissa on kasvavassa määrin päällekkäisyyttä, jolloin rajanveto toimikuntien välillä on ollut enenevässä määrin keinotekoinen ja tarpeeton. Yhdistettynä toimikunta on selkeämpi ja tukee kattavaa tutkimusta toimikunnan alueella.

Muutamien pienempien yksityiskohtien kannalta Aalto-yliopisto ehdottaa, että esitystä ja/tai sen perusteltuja vielä tarkennettaisiin.

Akatemian tehtävät

Esityksen perusteissa korostetaan, että esitettyjen muutoksien kautta Akatemian muihin tehtäviin kuin rahoitustehtäviin voitaisiin suunnata enemmän resursseja, ja Akatemian välittäjäroolia tutkimusyhteisön ja muun yhteiskunnan välillä vahvistettaisiin. On tärkeää, että ehdotetun muutoksen tavoitteista vallitsee täysi yhteisymmärrys ja resurssien uudelleen kohdentamiseen ovat kaikki toimijat sitoutuneet. Tämän saavuttaminen saattaa edellyttää vielä lisäkeskusteluja yliopistojen, Akatemian, ministeriön ja muiden intressitahojen välillä.

Erityisesti seuraavat näkökulmat kaipaivat lisäkeskustelua:

1. Yksi yliopistopolitiikan kansainvälinen trendi on viime aikoina ollut, että valtio ja ministeriöt siirtyvät kohti yliopistojen strategisempaa ohjausta

18.12.2017

jättäen enemmän tilaa yliopistolähtöiselle kehitystyölle ja profiloitumiselle. Tavoitteena on ollut lisätä yliopistojen autonomiaa toimintansa kehittämisesä.

Kansainvälisten arviointien toistuva tulos on kuitenkin ollut, että strategisempi ja tavallaan väljempi valtio-ohjaus ei ole lisännyt yliopistojen autonomiaa tarkoitetulla tavalla, koska ohjausvalta on siirtynyt ministeriöiltä rahoittajaorganisaatioille ja vastaaville, ei yliopistoille itselleen. Tätä ei ole kansainvälisesti pidetty yksinomaan myönteisenä kehityksenä, koska tieteen pitkäjänteisen edistämisen kannalta on osin myös vaikeaa, että toisaalta projektitalous syrjäyttää pitkäjänteistä osaamisohjan rakentamista, ja toisaalta ohjausvalta karkaa sekä demokraattiselta (poliittiselta) ohjaukselta että tiede- ja yliopistoyhteisöltä rahoitusinstrumenteille.

Suomen tapauksessa tämä korostuu erityisesti, koska kilpailtu ja lyhytjänteinen projektirahoitus korostuu jo nykyisellään yliopistojen rahoituksessa niin paljon varsin vaatimattoman pitkäjänteisen perusrahoituksen rinnalla. Tämä tulee huomioida Suomen Akatemian tiedepoliittista roolia vahvistettaessa.

2. Toinen kansainvälinen trendi yliopistokentässä on, että yliopistojen edellytetään purkavan raja-aitoja yliopiston ja muun yhteiskunnan välillä ja panostavan suoraan vuoropuheluun ja yhteistyöhön muiden yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa. Dialogia hyödyntäjätahojen kanssa tulee harrastaa kaikissa tutkimushankkeiden vaiheissa, mukaan lukien kysymyksenasettelu ja itse tutkimuksen suorittaminen. Tämän kehityskulun kannalta on tärkeää, että Akatemian mahdollinen rooli tutkimusyhteisön ja muun yhteiskunnan väliin asettuvana välittäjäorganisaationa ei kavenna yliopistojen omaa yhteiskunnallista toimijuutta.

Akatemian roolin lisäksi tämä liittyy siihen, että Suomi tarvitsee yhteinäisen tutkimus- ja innovaatiopolitiikan niin kansallisella kuin kansainväliselläkin tasolla. Nykyiset rakenteet jakavat tutkimuksen ja innovaatiotoiminnan eri ministeriöihin, kun yliopistoilta edellytetään toimia molemmissa. Yhden ministeriön alaisen toimijan vahvempi korostaminen ei välttämättä ratkaise tätä perusongelmaa, jossa tietyt yliopistojen harjoittamat toiminnot putoavat väistämättä ministeriöiden välisiin siiloihin niin säädösvalmistelun kuin myös rahoitusmahdollisuuksien osalta. Hyvä esimerkki tästä ovat yliopistojen ympärille rakentuneet innovaatioekosysteemit.

Keskeinen tarve vahvalle tiedepoliittiselle toimijalle muodostuu kuitenkin EU-tason ja kansainvälisestä tiedepoliitikasta: Suomi tarvitsee tiedepoliittista toimijaa erityisesti Euroopassa ja EU:ssa. EU-vaikuttamisen ja suomalaisen tutkimussektorin asian ajamisen kansainvälisissä yhteyksissä tulisi olla Akatemian muiden kuin rahoitustehtävien profiiliin noston keskiössä.

3. Suomen korkeakoulutuksen ja tutkimuksen kansallisessa visiossa 2030 korostuu tarve yliopistojen strategiselle profiloitumiselle: sisällöllisen työnjaon lisäksi tulevaisuuden yliopistot saattavat erota toisistaan mer-

18.12.2017

kittävästikin vision ja mission osalta. Ei ole selvä, että tulevaisuuden suomalainen yliopistokenttä koostuu keskenään kovin samanlaisista toimijoista, vaan yliopistojen tavoitteet, toimintatavat sekä toimintakenttä (esim. alueellinen v. kansainvälinen) saattavat poiketa toisistaan paljonkin.

On mahdollista, että yliopistoista ja niiden ympärillä olevista tutkimusyhteisöistä muodostuu lähitulevaisuudessa niin heterogeeninen ryhmä, että jatkossa ei ehkä ole perusteltua ajatella muodostettavan yhtä koko suomalaista tutkimusyhteisöä kovin kattavasti edustavaa asiantuntijaelintä. Tulevaisuuden toimintatapa saattaisi pikemminkin olla sellainen, jossa eri profiililla toimivat yliopistot edustavat suoraan itseään tiedepoliittisessa keskustelussa, ilman välikäsiä.

Jo nyt näyttää siltä, että yliopistojen profiilit ovat niin eriytyneet, että esimerkiksi UNIFIn voi ajoittain olla vaikea toimia koko yliopistolaitoksen yhteisenä äänitorvena. Voi olla, että Akatemian tiedepoliittisen roolin vahvistaminen koko tutkimusyhteisön edustajana olisi vastaavalla tavalla ongelmalliseksi osoittautuva ratkaisu.

Tässäkin kohtaa lisäongelmia tuottaa tutkimus- ja innovaatiotoiminnan jakaminen eri ministeriöihin valtionhallinnossa, kun taas yliopistojen näkökulmasta nämä toiminnot ovat vahvasti integroituneita. Yliopistot painottavat toiminnassaan eri tavalla eri hallinnonalojen piirteitä.

4. Korkealaatuisen tutkimuksen ja yliopistollisen opetuksen kansainvälinen kilpailukyky on koko Suomen menestyksen välttämätön edellytys. Kerta toisensa jälkeen kansainväliset arviot toteavat, että kilpailukykyyn ylläpito on käymässä kovin hankalaksi, kun opetuksen ja tutkimuksen muutenkin vaatimattomat resurssit jakautuvat korkeakoulukentän pirstaleisuuden takia niin moneen pieneen yksikköön.
Suomi tarvitsee päämäärätietoisien tiedestrategian, jolla rakenteellisia ongelmia ratkotaan. Jos Suomen Akatemiasta on tarkoitus tehdä merkityksellinen tiedepoliittinen vaikuttaja, tähän liittyvien strategisten päämäärien tulee asettua rahoituksen kriteereiksi tieteellisen laadun ohella. Tämä muuttaisi Akatemian roolia koko toimikentän ohjauksessa merkittävästi.

5. Kotimaisissa ja kansainvälisissä selvityksissä korostuu, että (i) sidosryhmät pitävät korkeatasoisen tutkimuksen rahoittamista Akatemian tärkeimpänä tehtävänä ja (ii) että tässä tehtävässä Suomen Akatemian asiantuntemus, osaaminen, toimintatavat ja tasapuolisuus nauttivat suurta luottamusta ja kunnioitusta sidosryhmien piirissä. Tämä Akatemian tunnustettu legitimizeetti rahoitusorganisaationa on suomalaisen tutkimus- ja innovaatiojärjestelmän yksi kulmakivi.
On ilmeinen riski, että jos Akatemian muut kuin rahoitustehtävät korostuvat Akatemian profiilissa tehden Akatemiasta eri tavalla tiedepoliittisen toimijan, tämä tekee Akatemialle aiempaa hankalammaksi profiloitua sidosryhmien silmissä puolueettomana ja luotettuna rahoittajana. Riskinä on, että Akatemiasta tulee korostetummin toimija, jolla koetaan

18.12.2017

olevan muukin agenda kuin tieteellisesti korkeatasoisen tutkimuksen edistäminen.

Jos Akatemian profiilia monipuolistetaan esitetyllä tavalla ja Akatemian rahoituspäätöksistä tulee tiedepolitiikan strategisia instrumentteja tieteen sisäisen laadunvarmistuksen ohella, täytyy tässä asiassa olla äärimmäisen huolellinen (vrt. kohta 4 yllä).

5 § Tieteelliset toimikunnat

Lakiehdotuksen viidennessä pykälässä esitetään, että "sama henkilö voidaan määrätä toimikunnan jäseneksi enintään yhdeksi toimikaudeksi kerrallaan". On epäselvää, kielletäänkö tässä (vain) saman henkilön määrääminen toimikunnan jäseneksi useammaksi kuin yhdeksi toimikaudeksi yhdellä ja samalla päätöskerralla, vai (myös) saman henkilön määrääminen toimikunnan jäseneksi kahdeksi toisiaan seuraavaksi toimikaudeksi, vaikka määräykset tehtäisiinkin vain yhdeksi kaudeksi kerrallaan. Ehdotuksen sananmuoto viittaisi ensimmäiseen tulkintaan, mutta ilmeisesti kuitenkin tarkoitetaan jälkimmäistä tulkintaa.

Sama viides pykälä esittää edellisen kohdan poikkeuksena, että sama henkilö voidaan kuitenkin "määrätä puheenjohtajaksi ja jäseneksi enintään kahdeksi toimikaudeksi peräkkäin, jos hän toimii puheenjohtajana toisen näistä kausista." Kuitenkin sama viides pykälä määrää, että toimikunta valitsee itse keskuudestaan toimikunnan puheenjohtajan. On vaikea nähdä, miten valtioneuvosto voisi nimittää saman henkilön toiselle toimikaudelle sillä perusteella, että hän toimii jälkimmäisen kauden puheenjohtajana, kun puheenjohtajan valitsee vasta asetettu toimikunta nimitysten jälkeen.

Epäjohdonmukaisuus voitaisiin korjata joko ehdollisilla nimityksillä (ehtona henkilön myöhempi valinta toimikunnan puheenjohtajaksi) tai sillä, että todettaisiin, että sama henkilö voidaan määrätä jäseneksi enintään kahdeksi toimikaudeksi peräkkäin, jos hän on toiminut ensimmäisen näistä kausista toimikunnan puheenjohtajana. Ehdollinen nimeäminen olisi epätyytyttävä ratkaisu, ja jälkimmäinen mitä ilmeisimmin ehdotuksen tavoitteiden vastainen, koska tavoitteena lienee nimenomaan tehdä tilaa mahdollisuudelle valita puheenjohtajaksi henkilö, jolla on jäsenyyskokemusta jo edelliseltä toimikaudelta. Aalto-yliopisto pitäisi jopa perusteltuna, että toimikunnan puheenjohtajalta edellytettäisiin aiempaa kokemusta toimikunnan jäsenenä. Aalto-yliopisto esittääkin, että tämä asiakokonaisuus harkittaisiin uusiksi. Toimikausien rajaaminen yhteen kerrallaan ei välttämättä ole perusteltua. Kokemus on osoittanut, että monessa tapauksessa jäsenen ensimmäinen vuosi menee osin toiminnan opetteluun, jolloin vasta toisena vuonna tosi-asiassa kykenee toimimaan täysipainoisena jäsenenä (ja kolmantena osallistumaan toimikuntien välisiin tehtäviin). Jos suoraan seuraavan jatkokauden mahdollisuus evätään, niin toimikauden tulisi olla 4- tai 5-vuotinen, erityisesti kun tehtävien odotetaan monimutkaistuvan. Aalto-yliopisto pitää kuitenkin parempana, että toimikausi säilyy 3-vuotisena, mutta kahden peräkkäisen toimikauden mahdollisuus säilytetään toimikunnissa. Tämä turvaisi myös kokeneemman puheenjohtajan valinnan mahdollisuuden ilman eri-

18.12.2017

koisuuksia. Aiemman toimikuntakokemuksen voisi jopa ajatella olevan puheenjohtajuuden edellytys.

9 § Tutkijantehtävät

Lakiehdotuksen yhdeksännessä pykälässä säädetään Akatemian tutkijantehtävistä, erityisesti akatemiaprofessorin ja akatemiattutkijan tehtävistä. Tämän pykälän esitetään säilyvän ennallaan. Kansainvälinen korkeakoulukenttä on kuitenkin juuri nyt nopean muutoksen tilassa ja on mahdollista, että Suomen korkeakoulujärjestelmän kansainvälisen kilpailukyvyn ja yhteensopivuuden kannalta Akatemian tutkijantehtäviä tulee voida kehittää nopeasakin aikataulussa. Tältä kannalta voisi olla perusteltua, että tehtävistä ei enää säädettäisi nimikekohtaisesti laissa. (On myös epäselvää, miksi lakiteksti edellyttää työnantajan sitoutumista rahoituksen ehtoihin vain akatemiaprofessorin ja akatemiattutkijan tapauksissa, ei kaikkien akatemian rahoittamien tutkijatehtävien tapauksessa.)

Ilkka Niemelä
Rehtori
Aalto-yliopisto

